Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Årsskrift 2011

Højbjerg - Holme Lokalhistoriske Samling

Det gamle møllehjul fra Varna Mølle

Møllerne i Marselisborgskovene

langs Skambækken Varnabækken.

Uddrag af foredrag af Børge Møller Madsen.

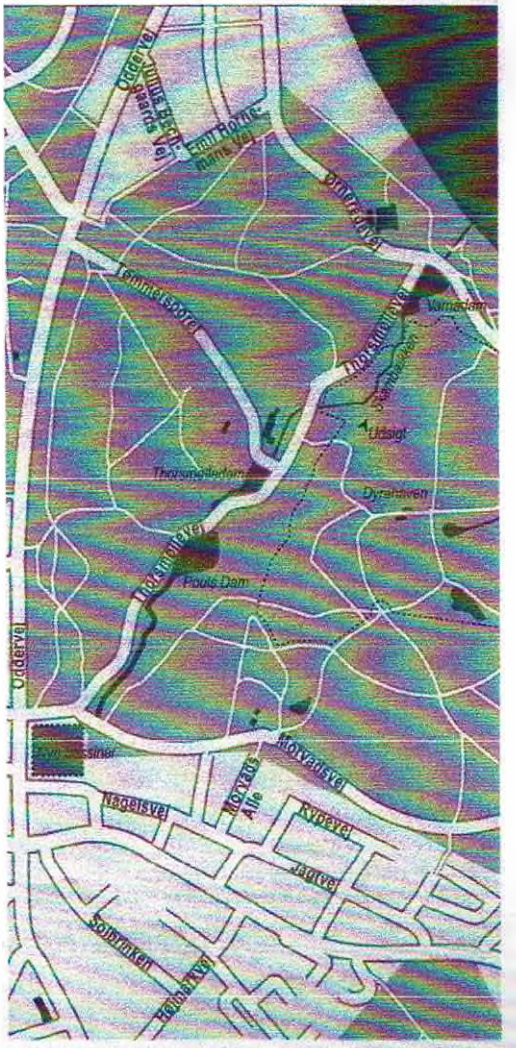

Nutidigt kort over møllerne

Der har i Århusskovene gennem mange hundrede år været drevet betydelig møllervirksomhed. Ved Skovmøllen ved Moesgaard roterer det store møllehjul igen efter at have været ude af funktion i mere end 20 år. Det drives af Giber Å, som er dæmmet op ved Møllebækken, og hvis stærke strøm kan reguleres ved hjælp af stigbord, der hæves og sænkes efter behov. Sådan har alle molleværkerne i Århusskovene været drevet, men ved Skovmøllen kan det ses den dag i dag. Lidt nærmere vores område ligger Silistria, hvoraf kun en enkelt bygning er tilbage, møllehuset fra 1865-70. De ældre, stråtækte bygninger er nedrevet eller brændt i 1865. Den hyggelige traditionsrige lysthusafdeling, som mange af os husker fra den tid, hvor Silistria var et yndet sommerudflugtssted, er også væk.

Silistria 1890

Denne beretning skal handle om møllerne ved Varnabækken eller Møllebækken, som vi plejer at kalde den, men som i ældre tid hed Skambækken – ikke fordi der var noget særligt at skamme sig over, men ordet betyder simpelthen "den korte bæk" (oldn. "skarar" = kort). Hvor den helt præcist udsprang, er der usikkerhed om. Gamle generalstabskort og matrikelkort peger på de fugtige engarealer lige bag Lysenggaard, men bækken fik givetvis også tilløb fra de sumpede mosestrækninger, der i tidligere tid lå bag Hestehavegården (ved nuværende Rørmosevej). Hvorom alting er, samledes de mange tilløb, som nu for længst er lagt i rør, og løb tværs over den nuværende Oddervej, tidligere Hads-Herreds Landevej, og udgjorde et meget fugtigt, vanskeligt passabelt område ved det gamle Skidenpyt, som bar sit navn med rette. Det nuværende Højbjerg betegnes på officielle kort fra 1928 endnu som Skidenpyt. Bønderne samledes ofte ved Tobaksleddet nær nuværende Frederikshøj Kro for i flok og følge at passere det farlige område ved Skidenpyt, hvor røvere og ugerningsmænd kunne ligge på lur efter dem.

Omtrent her lå den første af de fem møller, der har ligget ved Skambækken. Den hed Skambæk Mølle. Helt præcist hvor den har ligget, er der ingen, der med sikkerhed kan sige. Vores tidligere borgmester Bernhardt Jensen, der som bekendt har skrevet en stor bog om Marselisborgskovene, skriver helt ordret i sin bog: "Hvor ved bækken, denne mølle lå, er hidtil ikke påvist". Vi ved, at møllen blev nedrevet efter kongelig ordre i 1573, altså på Frederik den 2.s tid, og beboerne blev bortvist, da lensmanden på Aarhusgaarden, under hvem skoven sorterede, havde beklaget sig over ulovlig træhugst og navnlig over, at møl-

lefolkene havde ødelagt ørredfiskeriet i bækken. Men som nævnt er der ingen spor tilbage af Skambæk Mølle.

Den næste mølle ved Skambækken ved vi betydeligt mere om. Mølledammen eksisterer endnu. Det var den mølle, der i sine sidste mange år blev kaldt Pouls Mølle.

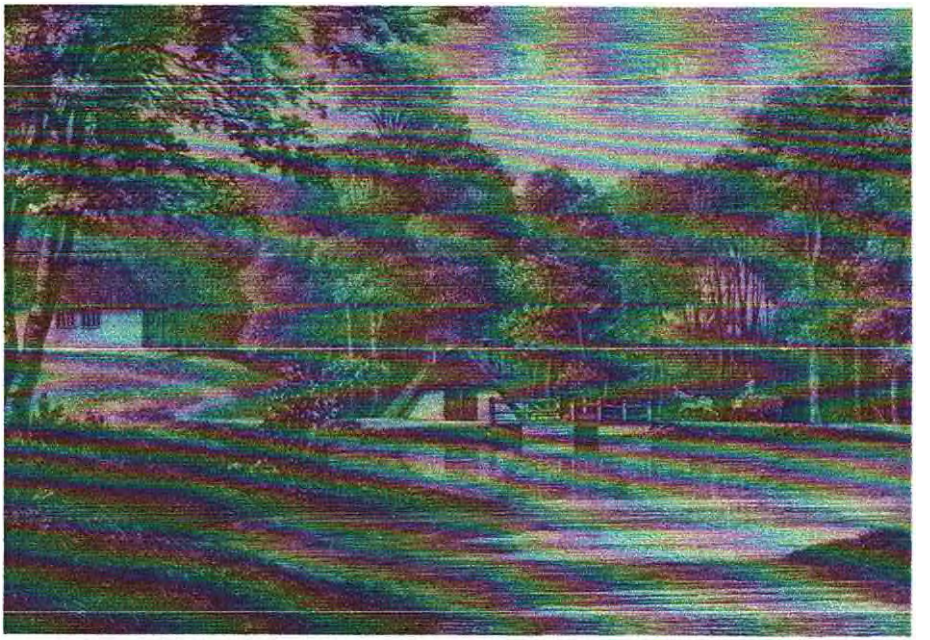

Ingen nulevende personer kan have set den eller have egne erindringer om den, men vi kender den fra billeder, endog fotografier fra udendørsfotograferingens barndom i 1860-erne. Den er ganske særlig interessant, idet den var Jyllands første papirfabrik, anlagt i 1635 af bogtrykker Hans Skonning med kongelig tilladelse. Hans Skonning var samtidig klokker ved

Domkirken, notar ved Domkapitlet og bogtrykker af profession. Papir var et kostbart materiale, som man hidtil havde måttet importere, men Chr. IV så gerne den indenlandske industri fremmet og var ivrig efter, at landet kunne blive selvforsynende med papir. Det kunne endnu ikke fremstilles af træ. Materialet var opkradsede linnedklude. Hans Hansen Skonning og hans konsortier, dvs. biskop Morten Madsen og sognepræst Paaske Jensen fik den 21. august 1635 bevilling til at oprette og drive en papirmølle og til at opkøbe gamle klude overalt i Århus Stift. Kludene blev i en stampemølle hakket. Massen lå i længere tid i fugtig tilstand, blev mørnet, kom så igen i stampeværket – sønderdelt grov masse - fortyndet – lagt i bøtte (bøttepapir) og lagt i forme. Der er fra denne mølle bevaret noget papir forsynet med vandmærke, først med Chr. IV's senere med hans søn Frederik II's monogram.

Møllen fungerede kun som papirfabrik i en snes år. Den blev udkonkurreret af en mølle nede på Vejleegnen, Engelsholm Papirfabrik.
Hans Skonning døde i 1651 ved et fald fra Domkirkens tårn. Der var ingen, der kunne føre hans værk videre. Møllen omtales i 1664 som "en papirfabrik, som er øde og bruges af ingen". 100 år senere, i 1792 omtales stedet som "Papirstoften".

Papirmøllen nedbrændte i 1678, men blev genopført i 1780 af møller Christian Nielsen, som også drev Thors Mølle. Han havde lejet grunden af baron Gersdorff til Marselisborg og fået tilladelse til at opføre møllen for egen regning mod som forpagtningsafgift at levere 50 alen vadmel årligt til her-

skabet. Han drev en omfattende vadmelsfremstilling, altså en form for tekstilindustri af groft klæde. Det er betegnende, at alle møllerne var en slags industriforetagender. Der var ingen, der malede korn.

Efter Christian Nielsens død giftede enken, Sidsel Pedersdatter sig med Poul Madsen, efter hvem møllen blev kaldt Pouls Mølle, det navn den blev kendt under helt op til vor tid, hvor mølledammen stadig hedder Pouls Dam. Den fungerede som kradsuldsmølle, der fremstillede materiale til tæpper, hestedækkener, madrasser m.v. helt frem til 1877, da den blev nedrevet. Der findes et fotografi af den fra 1865 og flere litografier og tegninger af Århusmaleren A. Fritz, så vi ved alt om den præcise beliggenhed og udseende.
Beboelsen lå oppe på bakken mellem træerne. Man kan stadig med lidt fantasi og ved hjælp af de gamle billeder forestille sig, hvordan det hele har set ud, og nogle af syldstenene (fundamentet) er stadig at finde mellem træerne.

Den næste mølle ved møllebækken er det nu yndede udflugtssted Thors Mølle. Møllen blev opført som krudtmølle i 1637 - altså på Chr. IV's tid og kun et par år efter Pouls Mølle. Den blev senere anvendt som feldberedermølle til forarbejdning af skind og læder. Men i 1700-tallets begyndelse blev møllen købt af rådmand Andreas Stæhr til stampning af klæde. Stæhr var ejer af et stort farveri i Vestergade. Hans efterfølger, farver P. C. Asmussen drev fortsat stampemølle til 1831.

En skrøne påstår, at møllen fik navn efter stampemesteren, der hed Thor Christensen, men skoven hed fra helt gammel tid Thors Skov. Thors Mølle kom i 1831 under Marselisborg og blev udlejet til fabrikant Marcus Bech, der var en af de store industridrivende i Aarhus by. Han drev kradsuldsfabrikation, d.v.s. grove tekstiler, der kunne bruges til tæpper, madrasser og dynevår (de tykke olmerdugsdyner), men også til soldateruniformer og groft undertøj. Det var en ganske indbringende forretning. Fra 1878 blev møllen en kort tid brugt som mekanisk værksted, drevet af fabrikant H. P. Jensen. Århus kommune ejede stedet efter erhvervelsen af Marselisborg Gods i 1896 og overvejede at bruge stedet som savmølle, men indrettede i stedet de beskedne bygninger som skovbeværtning. Møllen havde rent faktisk allerede været et populært udflugtsmål i sommermånederne helt fra 1700-tallet. Vi har en beretning om, at Katedralskolens lærere og elever foretog en udflugt til Thors Mølle så tidligt som i 1769 og blev beværtede med

"koldt køkken, vin, kaffe og koldskål". Det har sikkert været hyggeligt.

Knap så hyggeligt har der været 2. pinsedag i 1790, da der opstod et gevaldigt slagsmål mellem en flok lokale bønderkarle fra Skidenpyt og Holme og en flok soldater, der genkendte en bondekarl, der havde fornærmet dem, og som nu skulle have sig en lærestreg. Det fik han så eftertrykkeligt, at han måtte bæres bort i ilde tilredt tilstand og bringes til sygehuset. Der vankede brodne pander på begge sider. For godt hundrede år siden, i 1890-erne, blev det populært at købe "Vand på Kande" på Thors Mølle, som jo lige siden har været et yndet udflugtsmål.

Allerede i 1908 var der planer om at opføre en rigtig restauration på stedet, men planerne blev ikke godkendt i byrådet. Byens restauratører brød sig ikke om illoyal konkurrence fra skovens folk. De havde kun beværterbevilling, men ikke alkoholbevilling, hvilket Thors Mølle for øvrigt først fik i 1966.

Ingen af de nuværende bygninger er af de oprindelige, som vi kender fra et maleri af C. Bertelsen fra 1875.

Under besættelsen var Thors Mølle en overgang beslaglagt af tyske tropper, og efter befrielsen i maj 1945 overtog englænderne stedet.

Kun hundrede meter længere nede ad Møllebækken lå der endnu en mølle. Der er endnu spor af mølledammen og dæmningen, men ellers er der ikke meget, der tyder på, at der her mellem Thors Mølle og Varna har ligget en kobbermølle. Det har der imidlertid – helt fra 1600-tallet. Det kneb undertiden med vandkraften til alle disse møller, måske var der også pro-

blemer med at koordinere alle disse opdæmninger af den forholdsvis beskedne bæk, der skulle drive dem alle.

Vi ved, at mølleren i Kobbermøllen skal have beklaget sig over, at han måtte stemme vandet op i to døgn for at have vandkraft nok til at drive mølleværket i et halvt døgn. Der skulle samles vand i en hel uge, for at mølleværket, der havde to hjul, kunne være i gang blot en dag.
Kobbermøllen blev nedrevet kort efter år 1800, men mølleværket blev genopført i 1830. Den fik nu navnet Nymølle og fungerede som stampemølle i kradsuldfabrikationen. Vi kender denne mølle fra billeder, bl.a. et udmærket fotografi af Aarhusmaleren A. Fritz. Nymølle blev nedrevet i 1877 og eksisterede således kun i 47 år.

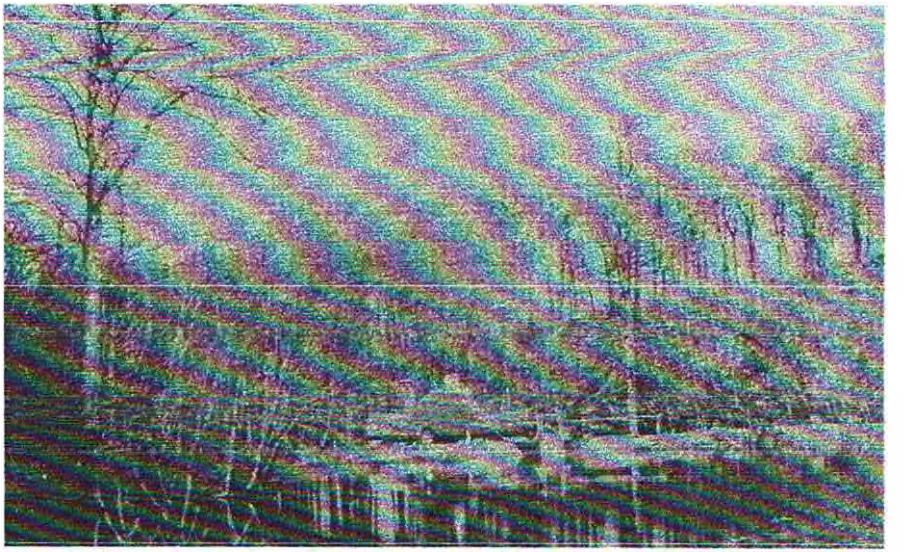

Den sidste mølle ved bækken var Varnamøllen, der i 1592 blev

opført som kornmølle af Anders Possin. Men også den skiftede funktion, da Aarhus Mølle i 1636 fik privilegium på at male korn. Derefter blev den feldberedermølle, senere brugt til stampning af tøj, og senere igen blev den brugt til den åbenbart rentable kradsuldsfabrikation.
Den hørte under baroniet Marselisborg, og dens særprægede navn skyldes baron Christian C. N. Gersdorff, der havde gjort tjeneste som russisk officer ved fæstningen Varna ved Sortehavet.

Navnet Varna blev første gang brugt på tryk i en annonce i Aarhus Stiftstidende den 30. december 1830.
Et andet fremmedartet navn, som skyldes ham, er Silistria ved den anden bæk. Den blev hovedsagelig brugt til at stampe olie af hørfrø. Den har også en fortid i kradsuldsproduktionen, og i den sidste tid fungerede den som kornmølle.

Den brændte i 1865. Den nuværende bygning på Silistria er fra 1870 og ejes af Aarhus kommune, som har stillet den til rådighed for Orienteringsklubben Pan, efter at den en tid har været brugt af Dansk Vandrelaug. Mange af os vil huske den som en hyggelig skovrestaurant.

Tilbage til Varna. Varna Mølle blev nedrevet i 1892, altså lige præcis 300 år efter at den blev opført i 1592. Både af den og af Nymølle findes der gode fotografier fra de sidste år, møllerne eksisterede.

Der har altså været livlig industriel virksomhed ved møllerne langs Skambækken. Navnlig foregik der i forrige århundrede en omfattende kradsuldfabrikation.

I Aarhusfabrikanten Marcus G. Bech's købmandsgård i Borgporten blev store mængder indsamlede uldklude først renset og sprættet op. Derefter blev de kørt ud til skovmøllerne – på dette tidspunkt populært kaldt "pjaltemøllerne", hvor de af vandkraften trukne opkradsningsmaskiner bearbejdede uldkludene til halvfabrikatet "kradsuld". Dette blev brugt til gulvtæpper, madrasser og lignende grove produkter.

I årene ca. 1840 – 1875 var det virkelig storindustri.
Møllerne beskæftigede maskinsvende, en del løsarbejdere, kuske og "sjovere". De sidstnævnte pressede kradsulden i baller, hvilket var et meget usundt og urenligt arbejde på grund af det støv, ulden indeholder.

Arbejdstiden var fra kl. 5 om morgenen til kl. 7 om aftenen,

afbrudt af en times middagspause, og det var både vinter og sommer.

Bech søgte jævnligt i annoncer i Aarhus Stiftstidende "flittige, flinke og gifte arbejdere", som kunne "erholde husværelse og arbejde ved møllerne i Marselisborg Skov". De små stuehuse, der hørte til møllerne, blev udnyttet til det yderste. Således boede der i en periode hele tre familier med børn i det hus, der hørte til Thors Mølle. Arbejdslønnen blev i "Aarhuus Stiftstidende" betegnet som "tarvelig".

Efter at Varna-møllen var nedrevet, førtes Varna som bekendt videre i den storslåede restaurant, der blev opført i forbindelse med Landsudstillingen i 1909. Den har spillet en stor rolle i det århusianske forlystelsesliv igennem årene, ikke mindst som mondæn sommerrestaurant i 30'erne, med underholdning og musik ved gode danseorkestre, som tit blev transmitteret i radioen.

Varna 1914

Glimt fra 2. Verdenskrig i Højbjerg

Oplevet af: Sonja Hjertebjerg

Brændeovnen 1943.

Vi var flyttet fra en løbesodslejlighed et andet sted i Højbjerg til en nyopført ejendom på Oddervej, der i folkemunde altid blev kaldt Hads Herredsvej - en moderne toværelses lejlighed med stort badeværelse og badekar - noget ganske specielt på den tid.

Der var også en loggia (en lukket altan). Der var kun en ganske lille brændeovn i den store stue. Her kunne der varmes vand og koges kartofler ovenpå. Dette var for at spare på gassen. Træet vi fyrede med, samlede vi i skoven. På et tidspunkt kom en betjent ofte cyklende, når vi dukkede op fra skovbrynet, og så os slæbe på de store poser. Så fik vi besked på at skynde os af vejen med det, da det var forbudt at samle træ i skoven. Lidt snu var jeg. Jeg

meddelte mine forældre, at jeg bare kunne tage legevognen og lægge et tæppe ovenpå, så kunne jeg og en jævnaldrende veninde sammen gå hen i skoven og samle alle de små træstykker, der lå omkring roden af de fældede træer, og så kunne vi sætte vore små brødre ovenpå. Så lignede det en skovtur. Det synes begge vore forældre trods alt skulle prøves af. Betjenten kørte stadig sine kontrolture, men nu med smil på læben hilste han glad på os hver dag, vi gik turen. Han vidste selvfølgelig godt, hvad der lå i vognen, men det var kamufleret godt af to 6 års piger og to små drenge på 2 år. Min far var smede- og maskinarbejder, så han kunne noget med hænderne. Han fik hurtigt fremstillet endnu en brændeovn - den var rund. Han havde fundet et tykt og et par tynde rør på sin arbejdsplads og fået lov at bringe dem med hjem. Inden længe stod der to ovne i stuen, hvor der var dejlig varmt, og maden sydede samtidig med, at mor sparede gassen. Mærkeligt nok var det den runde brændeovn, vi savnede mest, da krigen var ovre, hvor vi i øvrigt ret hurtigt fik lagt centralvarme ind i boligen.

Luftalarmen.

Når der var luftalarm, skulle vi alle ned i kælderen. Vi børn, (vi var 17 i alt i ejendommen), var hver især pakket ind i tæpper. De store – dvs. min årgang - kunne selv gå ned ad trapperne med vores kæreste legetøj. Vi skulle altid skynde os. Det var også med at få en plads i det lille rum, hvor fædrene oftest måtte stå op. Ikke alle havde små taburetter, der kunne klappes sammen, men jeg husker, min far havde én. Utroligt vi sad i den kælder, hvor der var 6 glasruder ud til vejen, som lå i plan med fortovet. Faldt der en bombe, ville rudernes glas dale ned over os, og vi ville være godt gennemskåret, hvis vi overhovedet overlevede. Måske var det årsagen til, at mor og far en dag besluttede, at vi ikke mere gik i kælderen, når alarmen lød. I stedet anbragte vi os i badeværelset,

hvor min bror og jeg blev lagt i badekarret omviklet af vore dyner. Jeg husker, mine forældre sagde, det var det sikreste rum i ejendommen, da der var en ydermur og to bærende mure omkring badeværelset. Hvis der skulle falde en bombe, ville disse tre mure blive stående, og da vi boede på 1. sal, var der en vis mulighed for at overleve, hvis bomben faldt i huset. Jeg husker, at jeg mange gange vågnede op i badekarret om morgenen, da vi ofte faldt i søvn. Mor og far så ikke nogen grund til at vække os, når alarmen afblæstes.

Orkesteret.

På et tidspunkt var der også "fest" i den lille by. Besættelsesmagten havde et orkester, som var indlogeret på Hotel Kragelund i Højbjerg, og hver morgen marcherede dette orkester forbi folks vinduer i denne lille by og drejede op ad Hads Herredsvej mod Skåde. Hvor de præcist skulle hen, er der ingen klare svar på, men undervejs passerede de en af vore største værnemagere i Danmark, som uheldigvis havde bosat sig i Højbjerg. Han stod frækt på sin altan med løftet arm og råbte: "Heil Hitler". Senere på eftermiddagen vendte orkestret tilbage igen, men om der her blev "heilet", melder historien intet om, men det var meget festligt med den dejlige marchmusik i byen – set med et barns øjne - og kunne virkelig få samlet folk i vinduerne. Børnene løb også efter orkesteret om morgenen, så langt de orkede.

4. juli 1944.

Det var på Trekanten - ud for Mindeparken/Strandvejen/Oddervej – hvor min lille familie sad og nød det smukke sommervejr. Det var min mor, lillebror og mig samt min mormor og min jævnaldrende kusine. Vi havde været i vandet og skulle til at indtage frokosten, da der lød et voldsomt brag. Vi havde fri udsigt til gasbe-

holderen inde i havnen og kunne se flammer stige til vejrs. Med et udbrød mor og mormor: "Gasbeholderen er sprunget i luften".

I en fart blev al bagage pakket sammen og proppet ned i klapvognen til min lillebror og op i cykelkurven hos min mormor, og så løb vi op ad Oddervej hjem til vores lille hjem i Højbjerg. Jeg husker ikke meget af ordvekslingen mellem min mor og mormor på hjemvejen. Stemmerne var fattede, men bekymrede, og ordene sagde: "Gas, far, morfar og luk for hanerne". Kvinderne fik lukket for gassens hovedhane, da vi kom hjem, og så kom en ulidelig ventetid, hvor vi alle bare sad i stuen og lyttede til radioen. Det var meget varmt.

Far og morfar arbejdede med hver deres job i havnen. Morfar var ansat ved Christiani og Nielsen, og far var ansat på Oliefabrikken.

Meget, meget sent kom far luskende ind af bagdøren. Vi kunne næsten ikke kende ham, for han var sodet og meget beskidt. Der blev grædt og råbt. Jeg forstod ikke ret meget, men far var hjemme. Så husker jeg fars fortælling.

Alle ved havnen havde fået strenge ordrer til at blive i området - højtalervogne havde kørt rundt. Men far havde tænkt, at det gav han pokker i og satte sig på sin cykel og bare kørte og kørte, medens han hele tiden havde set sig tilbage. Han fortalte, at der havde været en uhyggelig stilhed på vejen, så det var nemt for ham at høre, hvis en bil nærmede sig. Det skete, da han nåede om hjørnet ved Mindeparken. I det fjerne hørtes højtalervognen, så han sprang af cyklen og smed den over hegnet ind i Mindeparken, hvorefter han selv sprang over, lige inden bilen rundede svinget. Far måtte desværre sidde der i mange timer, da bilen kørte frem og tilbage flere gange. Derfor var det sent, inden han fik sneget sig hjem.

Hans beretning fra havnen var den, at et eller andet var tabt ned i et ammunitionsskib. Det var altså ikke gasbeholderen. Han havde været ret tæt på eksplosionsstedet, og derfor var han meget sodet.

Morfar var ved det store brag sprunget op under den bro, han arbejdede ved, og havde gemt sig deroppe på nogle af metalstængerne, og der var han blevet, til det blev mørkt, hvorefter han sneg sig hjem i Aarhus midtby. Han havde i den skrækkelige situation nærvær nok til at samle en stor pakke op, der blandt meget andet var faldet ned i vandet. Da papiret var revet i stykker, havde han skimtet, at det var stof, og da der var stor mangel på stof i 1944, tog han det med hjem bag på cyklen. Det blev senere syet om til dynebetræk til os alle sammen. Blåt- og hvidternet kradsende sengetøj, som vi bl.a. lå med, til vi flyttede hjemmefra. (Det blev blødere med årene gennem talrige vaske.)

Erindring fra Kragelundskolen.

Dagen efter min 6-års fødselsdag startede min skolegang. Dagen var den 30.marts 1944. Stedet var Kragelundskolen i Højbjerg, og det var en spændende start, men den 15. december 1944 ca. kl. 12:00 skete følgende: Jeg var ude på gangen efter et lommetørklæde i min jakkelomme. Det var det sidste klasseværelse på gangen, hvor skoleinspektørens kontor lå.

Pludselig hørte jeg skarpe rungende støvletramp og blev så skræmt, at jeg gemte mig under tøjet, hængte mig i knagen og trak benene op under mig. Ud af et lille kikhul i tøjet kunne jeg se nogle uniformsklædte tyskere med lange blanke støvler på fødderne og kasket på hovedet. Hårde bank på inspektørens kontor og en masse råben og snak var der. Jeg fik listet mig ind i klassen igen. Rystende og bange refererede jeg til læreren og eleverne, hvad jeg havde set og oplevet. Læreren fik eleverne kaldt til ro og forlod klassen. Hun kom hurtigt tilbage og bad os forholde os rolige. Inden for meget kort tid - halve timer eller få minutter, blev alle elever bedt om at gå lige hjem til deres forældre med beskeden om, at skolen var lukket. Tyskerne skulle bruge den til polske flygtninge. Herefter blev eleverne indkvarteret i diverse ledige lokaler, kældre og i biografen. Vores klasselærer så vi ikke mere til efter denne hændelse, men i stedet tog regnelæreren over. Vi havde en god tid i den periode.

Endnu et lille års tid gik, inden elever og lærere kunne vende tilbage til skolen. Der havde været et voldsomt hærværk mod bygningen og det efterladte inventar, som lærerne og de store elever ikke havde nået at fjerne, da skolen blev taget. Skolen måtte renoveres, men en kold januardag (7. januar i 1946) samledes alle elever ved Frederikskirken i Skåde/Højbjerg, hvorfra vi gik i procession ad Oddervej til Kragelunds Allé og op til skolen. Da det var

vinter, og bøgen endnu ikke var sprunget ud, havde alle elever i stedet fået en grangren i hånden, som vi svingede over vore hoveder, indtil skolen blev nået.

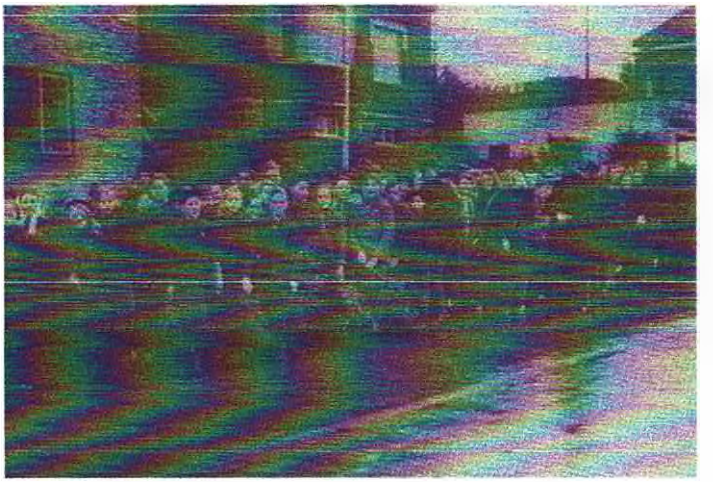

Dengang lå der foran skolen en stor flot græsplæne. Her samledes alle lærere og elever, og der blev holdt taler, og "Fredsegen" blev plantet. Det var en festlig mindedag, som jeg ofte har tænkt tilbage på.

Fredsegen plantes 7.januar 1945

Frihedsbudskabet.

Jeg var syv år, min bror var tre år, og vi var lagt til at sove i fars og mors dobbeltseng, for de ville gerne i biografen. Det var meget almindeligt, at man gik i biografen, når børnene sov, bare de vidste, hvor forældrene var.

Pludselig blev vi vækket ved, at hoveddøren blev smækket op, og lyset blev tændt i entréen. Vi blev omfavnet og kysset af far og mor. Far for ind i stuen og hev det forhadte rullegardin ned. På rullegardinet var der indvendigt malet et stort flot landskab med guldmaling af far, der også var kunstmaler. Vi kunne nu godt lide det smukke maleri, der hermed forsvandt for vore øjne. Derefter blev vores "Dannebrog" sat frem og anbragt midt i vindueskarmen. Mor fandt et utal af lysestumper frem - lys, som hun gennem lang tid havde indsamlet og gemt i skabet. Lysene blev også anbragt i vindueskarmen, alt imedens far og mor lo og fortalte.

Filmen var blevet stoppet midt i det hele. Lyset blev tændt, og biografdirektøren var kommet frem foran lærredet og havde fortalt, at "Danmark var frit". Der blev jublet i salen, og folk gav hinanden hånden, tog om hinanden og gav knus. De skyndte sig selvfølgelig hjem. Nu skulle der festes.

Vi børn blev sat op i vindueskarmen. Vinduerne blev smækket op, og så fik vi bud på at blive siddende. Far og mor løb ned på gaden til de mange andre, og jeg kan endnu se jeg det fantastiske syn for mig af folk, der dansede i kæde ude på gaden, alt imens lysene brændte i vinduerne overalt.

Min barndom og ungdom i Skåde.

Uddrag af erindringer skrevet af Arne Jørgensen.

Jeg er født den 21. marts 1935, døbt den 12. maj 1935 i Holme Kirke, konfirmeret samme sted i april 1949 og gift i Frederikskirken, Skåde Sogn, den 6. april 1957.

Mine forældre er Jørgen Jørgensen, f. 10. februar 1904, Skåde Mark, død den 3. april 1967, og Julie Augusta Margrethe Ingerslev Kristensen, f. 12. november 1912 i Svenstrup, død på plejehjemmet Egely. De blev gift i Malling Kirke den 28. oktober 1934.

Min farfar og farmor, som vi kaldte Bedstefar og Bedste, havde et lille husmandssted med et par grise, en ko og en hest. - Dette husmandssted på Skåde Mark havde min bedstefar den 1. juli 1890 overtaget fra sin far, Jørgen Jensen, for en købspris på 1.650 kroner. Denne pris synes helt umulig i dag, da områdets boliger sælges til priser på 1 - 2 mil. kr. (1998).

Beliggenheden ved mosen var et spændende sted, men netop mosen var en farlig legeplads, vi ikke skulle spøge med. Min bedstemor har trods påstået dårlige nerver reddet tre børn, der var faldet gennem isen i mosen og var ved at drukne i januar 1928. For dette modtog hun Carnegiefondens belønning på 800 kr. Det har været mange penge dengang.

I min barndom boede min mor, far og jeg i et gammelt hus på Holmevej i Skåde. I dag hedder det Bushøjvænget nr. 8 - en vej som stadig ligner sig selv. Mit barndomshjem ligner også sig selv, men er nok moderniseret indvendig, vil jeg tro. Vi havde stue,

køkken, gang, skomagerværksted og butik i stueplan, soveværelse og værelse på loftet, WC uden lys i udhuset. Toiletpapir i behagelige kvaliteter som i dag havde vi ikke, men brugte gamle aviser og telefonbøger. Badeværelse kendte vi ikke, bad foregik i køkkenet i en vaskebalje. Renovation fandtes ikke, WC- og andet affald blev gravet ned i haven. Vand var ikke nogen mangelvare, men skulle hentes i haven i en brønd. Pumpen skulle en gang imellem have nyt pumpelæder for at kunne virke, og ellers kunne man spæde med vand, hvis den ikke ville pumpe.

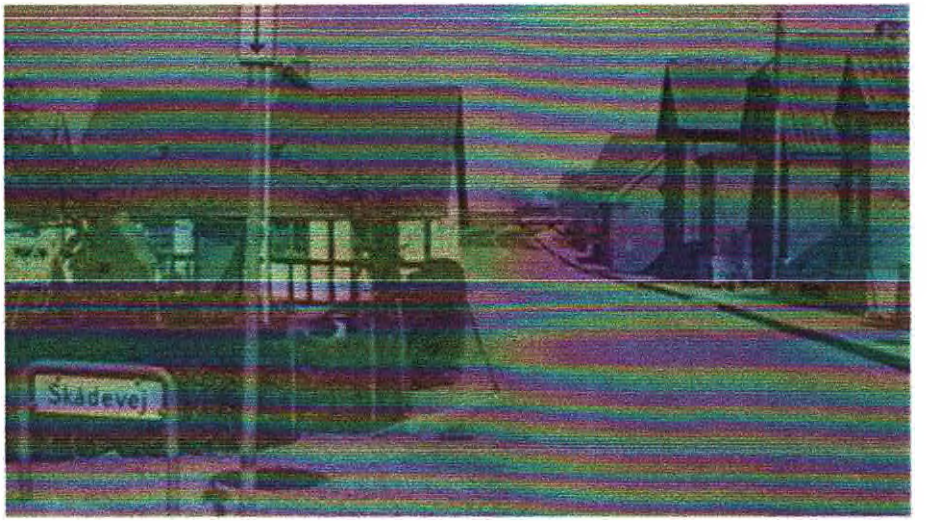

Jeg opfattede ikke, at der var noget unormalt ved denne levevis. Der var jo ingen, der talte om miljø og nedsivning dengang, og at man havde ondt i maven en gang imellem, var almindeligt. Vi fik dog senere indlagt vand og gas - et stort fremskridt, men det var dog langt fra nutidens boligers standard. I det gamle hus havde min far, som også var post, dvs. ekstrabud på Højbjerg Postekspedition, skomagerværksted, og mor havde en "kiosk" (papirhandel). Naboerne var jævne mennesker, der ind imellem spillede kort sammen. Den sociale rang, tror jeg ikke, var af betydning. Der var teglværksarbejdere, vognmand, smed og gårdejer. Det var et sam-

fund, der havde brug for hinanden, hvilket jeg synes, vi mærkede meget. Det var ikke usædvanligt, at en gårdejer eller vognmanden, der jo ikke havde bil, men hestevogn, kom søndag formiddag og lige skulle have seletøjet lavet. Det var irriterende, men far sagde sjældent nej – det var jo dem, han skulle leve af. Jeg kunne selvfølgelig også selv finde på at skulle have lavet seletøj til min lille træhest og har da opholdt mig mange timer i skomagerværkstedet sammen med min far.

Den 14. juni 1941 var jeg til fødselsdag hos min kusine Birthe, der boede i Skåde Bakker, og da jeg kom hjem, havde jeg fået en lillebror. Jeg husker nok, at hvis man lagde en sukkerknald i vinduet, ville storken nok komme med en lillebror eller søster, men ellers var der ingen tale om noget forestående. Min lillebror kom til at hedde Kaj. Det var ikke just min livret at skulle passe ham, og der blev nok fortalt nogle historier for at slippe, men pligter havde jeg. Jeg skulle bringe ugeblade ud til faste kunder og ind imellem passe butikken, hvis mor skulle til Aarhus og hente varer hos små grossister, og far skulle også have en side læder en gang imellem. - Da jeg blev ældre, blev jeg også sendt til Aarhus for at hente varer, bl.a. i Mejlgade, Studsgade, Frederiksgade og Østergade. Det var papirvarer, trikotagevarer og læder, sværte, snørebånd m.m., - pligter, som jeg til tider syntes, var for mange og gerne ville undvære til fordel for at kunne lege.

Det var ikke altid leg, vi beskæftigede os med, for vi drenge kunne godt lide at komme på en gård, hvor vi fejede i stalden og skar hakkelse til hestene. Også vognmanden kunne det være sjovt at være med, hvis han f.eks. skulle til havnen i Aarhus og hente koks. Det kunne jo tage lang tid, da det foregik med hestevogn.

Min skolegang på Skåde skole begyndte april 1942 hos frk. Nielsen, en ældre rar dame, men tiden skulle vise, at det blev mere alvor i 3. klasse, hvor vi skiftede lærer og fik forskellige fag. Det var jeg ikke specielt glad for - lektier var ikke min livret, men jeg kla-

rede mig. Regning, gymnastik og sløjd var de fag, jeg bedst kunne lide. Jeg gik i skole under krigen og oplevede således, at tyskerne tog skolen, og vi måtte gå i skole forskellige steder, bl.a. på børnehjemmet på Skåde mark og i Golfhuset. Den vinter, vi gik i Golfhuset, var god, fordi golfbanerne var gode ski- og kælkebakker, og frikvarterene blev sommetider ekstra lange, da vi jo var svære at råbe op, når timerne skulle begynde. Golfbanerne er nu bebyggede og hedder Teglbakken, Ny Moesgårdvej og Katterhøjvej.
Besættelsen af skolen havde for os børn ikke den store betydning, idet vi jo gik i skole andre steder, og tilstedeværelsen af tyske soldater i Skåde betød mest for dem, som skulle udenbys, fordi man så skulle kunne legitimere sig og selvfølgelig have lovligt ærinde. Luftalarm kunne virke dramatisk, når vi skulle i beskyttelsesrum i en nabos kælder.

Der var selvfølgelig hændelser, jeg husker bedre end andre, og i Aarhus skete der mange ting under krigen, bl.a. blev Universitetet bombet den 31. oktober 1944, hvor Gestapos hovedkvarter blev ødelagt. Men havnekatastrofen den 4. juli 1944 ved middagstid er nok en af de hændelser, jeg husker bedst. Vi var netop ved at spise, da det store brag lød, og mor for ud for at se, hvad der var sket. Der var tale om rystelser, vi mærkede selv i Skåde. Det var et ammunitionsskib, der eksploderede, og mange blev dræbt og såret.

Der var vareknaphed under og efter krigen. Rationeringsmærker var nødvendige til køb af mange varer: tøj, sko, kaffe, sukker, smør og mel m.m., og maden bar vel også præg af denne mangel. Jeg oplevede, at den meget bestod af mælkemad og grød, og kun til søndag blev der købt kød hos slagteren. Lørdag formiddag blev jeg sendt op til slagter Jensen, der havde udsalg i en bagbygning et par gange om ugen og ellers slagtede på Slagtehuset i Aarhus. Der var altid lang kø, så det varede længe, inden man blev ekspederet.

Tøj var for en stor dels vedkommende genbrug og omsyning, lige-

som der var stor forskel på hverdagstøj og søndagstøj, og jeg kan vel ikke bortforklare, at der var en vis glæde ved at få søndagstøjet på, det løftede jo en lidt op.

Kapitulationen 5. maj 1945 var en festdag, hvor vi var i søndagstøjet, sang og festede, og hvor frihedskæmperne kørte rundt og hentede dem, som havde arbejdet for tyskerne, og de piger, der havde været sammen med tyske soldater, såkaldte tyskertøser blev klippet, så ingen var i tvivl om, hvad de havde bedrevet. 2. Verdenskrig, de fem forbandede år, var slut, men ikke glemt, og følgerne var jo også mærkbare i lang tid efter.

I 1947 havde Skåde Skole arrangeret en skolerejse til Gøteborg for 5., 6., og 7. klasse. En del forældre havde store betænkeligheder ved sejladsen, fordi risikoen for miner stadig var til stede. Det viste sig at være ubegrundet, heldigvis. På denne tur, der varede tre dage, så vi Botanisk Have og Liseberg forlystelsespark, hvilket jo var storslåede oplevelser for os. I Sverige kunne man også købe varer, der ikke kunne fås i Danmark. Jeg husker, at næsten alle skulle smage bananer og appelsiner.

Efter skoletid brugte vi megen tid på at spille med marmorkugler, hønseringe og 1- og 2- ører, og til aften red vi teglværksheste på græs fra det daværende Emiliedal Teglværk, og lidt lommepenge kunne tjenes ved at være caddie for golfspillere.

Dans og klaverspil skulle jeg gå til, men det var ikke den store lyst, der drev værket, og det endte også med, at jeg slap for klaverspil, men til dans skulle jeg, og det var vel egentlig godt nok. Opdragelse kalder nogen det, men for mig er opdragelse også at lære af erfaringer og oplevelser. Endelig fik jeg lov til at blive FDF'er og havde her mange oplevelser og et godt kammeratskab fra ture og lejre, og hvor jeg også spillede marchfløjte. FDF måtte jeg forlade i 1950, da jeg ikke havde den fornødne tid på grund af mit arbejde, der havde skiftende arbejdstider samt søndagsarbejde.

I vinteren 1948/49 gik jeg til præst i Holme hos pastor Knudsen. Holdet var på kun otte, alle drenge, fra Tranbjerg, Holme, Kragelund og Skåde skoler. Det lille hold skyldtes nok især, at man dengang helst holdt konfirmation om efteråret, hvor man nemmere kunne få ingredienserne til maden, bl.a. grøntsagerne til den dengang traditionelle suppe. Vi blev konfirmeret i Holme kirke i april 1949. Skolegangen fortsatte indtil sommerferien og sluttede af med en skolerejse til Bornholm i den første uge af sommerferien.

Den familie, vi havde mest kontakt til, var mine bedsteforældre og min fars og mors søskende. De fleste boede i gå- eller cykelafstand og blev derfor jævnligt besøgt, hvorimod to af min mors søskende boede længere væk og sjældnere blev besøgt, men her var brevkontakten til gengæld god. Højtiderne var den tid, hvor større dele af familien mødtes, og hvor fætre og kusiner mødtes. Dog har vi altid holdt juleaften alene, fordi far altid arbejdede sent og igen skulle på arbejde 1. juledag, men nytårsaften blev til gengæld fejret, mest sammen med min fars søskende, men også naboer blev ønsket "Godt Nytår". Nytårsløjer var i min barndom måske lidt grove, men ikke hærværk. Det kunne jo ske, at en havelåge fik en anden placering, f.eks. i en flagstang, eller en lokumsspand fik gær, eller en hestevogn skiftede plads, men nytårsdag fandt tingene som regel deres rigtige plads.

I efteråret 1949 havde min far og mor købt et andet hus på Oddervej 171 i Skåde, hvor der var en trikotageforretning, som mor skulle passe, og som blev udvidet med papir, blade og legetøj. Far fortsatte med et skomagerværksted i kælderen ved siden af sit job som post i skiftende områder, bl.a. i Skåde. Sidebygningen, hvor der havde været smedeværksted, blev udlejet til snedkerværksted.

Byen havde dengang et rigt forretningsliv med brugsforening, to købmænd, to slagtere, bager, træskomand, frisør, trikotage, kiosk, cykelhandler, mælkemand, mølle (i dag kaldet foderstofforretning), smed, teglværk, skrædder og postindleveringssted. Foruden disse handlende, kom der kørende bager, ostemand og fiskemand - ikke i disse fine salgsvogne, som vi kender i dag, men bager og ostemand i små varevogne, og fiskemand på cykel med en kasse på bagagebæreren og gamle aviser i en taske til indpakning. Også hotel har der været i Skåde, og ikke at forglemme har Skåde haft en golfbane, der strakte sig rundt om de tre høje, der nu er bebygget af Teglbakken og en del af Katterhøjvej.

Ved konfirmationen trådte jeg ind i de voksnes rækker, som man sagde. Påbegyndelsen af voksenlivet med arbejde var en budplads hos købmand C. Rasmussen, Skåde, og samtidig udkørsel af telegrammer fra Højbjerg Postekspedition to gange om dagen (50 øre pr. stk.)

Egentlig havde jeg et ønske om at blive tømrer eller maler, men det var ikke nemt at finde en læreplads. I stedet mente mine forældre, at postvæsenet var en mulighed, da min far også var post. I 1950 søgte jeg ind til P&T, hvor jeg var til ansættelsesprøve og senere blev antaget. Efter ansøgning, som daværende postforvalter Lunøe, Højbjerg, anbefalede, var jeg til optagelsesprøveprøve på telegrafstationen i Kannikegade. Prøven bestod af skriftlige opgaver i diktat, skrivning og regning samt en mundtlig prøve i geografi (byer og hovedstæder). Jeg bestod prøverne og blev antaget den 6. august 1950, hvor jeg skulle møde kl. 12:15. Det var en meget meget pludselig antagelse. Jeg var som ved enhver lejlighed ved stranden (Blommehaven), da jeg ikke på det tidspunkt havde noget arbejde. Jeg regnede med, at jeg ville få besked i forvejen, men det skete ikke, så min mor måtte på cyklen for at hente mig. Jeg var selvfølgelig meget spændt. Jeg havde forventet antagelse 1. august og var måske bange for, at det ikke ville blive til noget.

Jeg kom med cykelbud Erik Hansen - kaldet "Phieselbach" på indøvelse nogle få dage, hvorpå jeg blev sendt på Telegrafstationen for at afløse, og det kan nok være, jeg fik brug for et kort over Aarhus, for den var betydelig større end den midtby, jeg kendte til.

Erindringerne kan læses i fuld længde på
123hjemmeside.dk/AR